

İskoçya'nın Edinburgh şehrindeki Adam Smith Heykeli. Shutterstock.

Adam Smith'ten On Kalıcı Ders

Teknokratlardan merkezi planlamacılara kadar, toplumu mühendislik yoluyla şekillendirme cazibesi devam ediyor. Adam Smith tehlikeleri açıkça görmüştü.

Nikolai G. Wenzel • 6 Nisan 2026

Adam Smith (1723-1790), modern ekonominin babası olarak kabul edilir. Salamanca Okulu ve Fransız Fizyokratları gibi öncülleri olsa da, Adam Smith'in 1776 *tarihli başyapıtı olan " Ulusların Zenginliğinin Doğası ve Nedenleri Üzerine Bir Araştırma"* , ilk kapsamlı incelemedir.

Bu 250. yıldönümü yılında, Adam Smith'in mirasını kutlamak için çokça yazı yazılacak – ve bunun da haklı bir sebebi var. Buradaki amacım ise hem neşeli hem de mütevazı: Bugün özellikle geçerli olan ve Adam Smith'in kalıcı etkisini gösteren on alıntıyı paylaşmak. Bunları piyasalar, siyasi ekonomi, anayasal ekonomi veya kapitalizmin ahlaki temelleri üzerine verdiğim derslerime dahil etmeyi seviyorum. Adam Smith, yazılarının çok yönlülüğüyle gerçekten de her döneme uygun bir insandı.

1. Görünmez El Hareketleri

> *[B]öyle bir endüstriyi, ürettiği ürünlerin en yüksek değere sahip olması için yönlendirerek, yalnızca kendi kazancını amaçlar ve bu konuda, diğer birçok durumda olduğu gibi, görünmez bir el tarafından, niyetinin bir parçası olmayan bir amacı teşvik etmeye yönlendirilir… Kendi çıkarını gözeterek, çoğu zaman gerçekten toplumu teşvik etmeyi amaçladığından daha etkili bir şekilde toplumun çıkarlarını teşvik eder. Kamu yararı için ticaret yaptığını iddia edenlerin pek fazla iyilik yaptığını hiç görmedim.*

Belki de Adam Smith'in en bilinen kavramlarından biri olan görünmez el, Avusturya iktisat okulunun ve onun temel dersi olan kendiliğinden düzenin bir ürünü olarak kabul edilmiştir. Özellikle FA Hayek, "insan eyleminin sonucu olan, ancak insan tasarımının sonucu olmayan" olguların önemine dikkat çekmiştir . Ne yazık ki, her türden müdahaleci, piyasanın görünmez elini alt edebileceklerini düşünmeye devam ediyor.

2. İnsanlar Piyon Değildir

Görünmez elin diğer yüzü ise sosyal ve ekonomik mühendisliği içerir. Adam Smith, sosyal mühendislerin psikolojisini tanımlarken öngörülü davranmıştı ; bu mühendisler, kibirleriyle tüm bir ekonomiyi yönetebileceklerine inanan, kendilerini uzman ilan eden kişilerdir.

> *Sistem adamı… kendi gözünde çok bilge olmaya meyillidir; ve çoğu zaman kendi ideal yönetim planının varsayılan güzelliğine o kadar kapılır ki, bu planın herhangi bir bölümünden en ufak bir sapmaya bile tahammül edemez. Büyük çıkarları veya ona karşı çıkabilecek güçlü önyargıları hiç dikkate almadan, onu tamamen ve tüm yönleriyle kurmaya devam eder. Büyük bir toplumun farklı üyelerini, elin satranç tahtasındaki farklı taşları düzenlemesi kadar kolay bir şekilde düzenleyebileceğini hayal eder. Satranç tahtasındaki taşların, elin onlara uyguladığı hareket ilkesinden başka bir hareket ilkesine sahip olmadığını; ancak insan toplumunun büyük satranç tahtasında, her bir taşın, yasama organının ona uygulamayı seçebileceğinden tamamen farklı, kendine özgü bir hareket ilkesine sahip olduğunu düşünmez.*

3. Toplu Eylem Dayatılamaz

“ Sistem adamı ” alıntısı o kadar uzun ki ikiye bölmek gerekiyor. İkinci kısımda Smith, sosyal mühendisliğin istenmeyen sonuçlarından yakınıyor. Eğer politika yapıcı temkinli davranır ve hem insan doğasına hem de yerel bilgiye saygı duyarsa,

sonuçlar statükoya göre küçük bir iyileşme olabilir (bu, Buchanan ve Tullock'un devlet aracılığıyla kolektif eylem teorisinin temelidir).

> *"Eğer bu iki ilke örtüşür ve aynı yönde hareket ederse, insan toplumunun oyunu kolay ve uyumlu bir şekilde devam eder ve büyük olasılıkla mutlu ve başarılı olur. Eğer zıt veya farklı olurlarsa, oyun sefil bir şekilde devam eder ve toplum her zaman en yüksek derecede düzensizlik içinde olur."*

4. Piyasalar Çabaları Koordine Ediyor

Adam Smith'in en önemli teorik katkısı iş bölümüdür. Ancak bu, mikroekonomi meraklısı öğrencilerin üretim grafikleriyle hesaplayacağı basit bir ekonomik modelden ibaret değildir. Smith için bu, insanlığın sınırlılıklarının üstesinden gelmek için bir işbirliği aracıdır .

> *Pek çok avantajın elde edildiği bu iş bölümü, başlangıçta herhangi bir insan bilgeliğinin sonucu değildir… İnsan doğasındaki belirli bir eğilimin, yani bir şeyi başka bir şeyle takas etme, değiş tokuş etme eğiliminin, gerekli, ancak çok yavaş ve kademeli bir sonucudur.*

İş bölümü toplumsal bir sorunu çözüyor :

> *İşte bu nedenle, ancak toplum içinde varlığını sürdürebilen insan, doğası gereği bu duruma uygun yaratılmıştır. İnsan toplumunun tüm üyeleri birbirlerinin yardımına muhtaçtır ve aynı zamanda karşılıklı zararlara da maruz kalırlar. Gerekli yardım, sevgi, minnettarlık, dostluk ve saygıdan karşılıklı olarak sağlandığında, toplum gelişir ve mutlu olur. Toplumun tüm farklı üyeleri, sevgi ve şefkatin hoş bağlarıyla birbirine bağlanır ve adeta karşılıklı iyiliklerin ortak bir merkezine çekilirler.*
>
> *Ancak, gerekli yardım bu tür cömert ve çıkarsız güdülerle sağlanmasa bile, toplumun farklı üyeleri arasında karşılıklı sevgi ve şefkat olmasa bile, toplum daha az mutlu ve hoş olsa da mutlaka dağılmaz. Toplum, farklı tüccarlar arasında olduğu gibi, farklı insanlar arasında da karşılıklı sevgi veya şefkat olmaksızın, fayda duygusuyla varlığını sürdürebilir; ve içindeki hiçbir kişi diğerine herhangi bir yükümlülük veya minnet duyma yükümlülüğü altında olmasa bile, üzerinde anlaşılmış bir değere göre karşılıklı iyilik alışverişiyle yine de ayakta kalabilir.*

5. Kişisel Çıkarlar Aslında Herkese Fayda Sağlar

Smith, piyasaların teşvikleri uyumlu hale getirme potansiyeli konusunda heyecanlıydı. Bir başka ünlü sözünde ise , piyasaların özel çıkarları kamu uyumuna dönüştürdüğünü hatırlatmıştı:

> *Akşam yemeğimizi kasabın, bira üreticisinin veya fırıncının iyilikseverliğinden değil, kendi çıkarlarını gözetmelerinden bekleriz.*

Daha yakın bir örnek olarak, AIER üyesi Deirdre McCloskey ve Art Carden'ı hatırlayalım. Kitaplarının başlığı her şeyi anlatıyor: *Beni Rahat Bırakın, Sizi Zengin Ederim: Burjuva Anlaşması Dünyayı Nasıl Zenginleştirdi* ?

Günlük ekonomik bilgiler e-posta kutunuzda.

E-posta

6. İzin Gerektirmeyen Toplumlar Refah Yaratır

Burjuva anlaşması, Fizyokrat ARJ Turgot'un " laissez-faire, laissez-passer " (hareket edelim, geçip gidelim) çağrısında da alternatif olarak tanımlanmıştır . Ahlaki duyguların profesörü (ve sadece modern ekonominin kurucusu değil) olan Smith, burjuva anlaşmasının araçsal olarak gerçekten iyi olduğunu, ancak aynı zamanda özgür bir toplumun temeli olduğunu da hızla göstermiştir: "Her insan, adalet yasalarını ihlal etmediği sürece, kendi çıkarını kendi yolunda takip etmekte tamamen özgürdür."

7. İşbirliği Bizi Birbirimize Bağlar

Smith'in ilk önemli eseri olan *Ahlaki Duygular Kuramı* (1759), *Milletlerin Zenginliği'nden* neredeyse yirmi yıl önce yazılmıştır. Smith, piyasaların özel çıkarlara hitap ederek ve bunları yönlendirerek kamu yararını nasıl ilerlettiğini gösterirken, insanların temelde işbirliğine dayalı varlıklar olduğunu da açıkça ortaya koymuştur :

> *İnsan ne kadar bencil olursa olsun, doğasında başkalarının mutluluğuyla ilgilenmesini ve bu mutluluğu görmenin verdiği zevkten*

> *başka hiçbir şey elde etmese bile, onların mutluluğunu kendisi için gerekli kılan bazı ilkeler olduğu açıktır.*

8. Bireysel Sorumluluk… Sınırlarıyla Birlikte

Smith, bireysel sorumluluğun önemini vurgularken, insanların yapabileceklerinin sınırları konusunda da gerçekçiydi . Şöyle uyardı:

> *Evrenin büyük sisteminin yönetimi… Tanrı'nın işidir, insanın değil. İnsana çok daha mütevazı bir görev verilmiştir, ancak bu görev onun güçlerinin zayıflığına ve kavrayışının darlığına çok daha uygundur: kendi mutluluğunun, ailesinin, arkadaşlarının, ülkesinin mutluluğunun korunması. Daha yüce olanı düşünmekle meşgul olması, daha mütevazı görevi ihmal etmesi için asla bir bahane olamaz.*

Benzer bir anlayışla Ludwig von Mises, 1927 tarihli Liberalizm adlı kitabında şöyle açıklamıştır : "[klasik] liberalizm, ilgisini tamamen ve yalnızca dünyevi hayata ve dünyevi çabalara sınırlar. Öte yandan dinin krallığı bu dünyaya ait değildir. Dolayısıyla liberalizm ve din, etki alanları birbirine değmeden yan yana var olabilirler." Smith, Mises ve klasik liberal gelenek, evreni dünyevi araçlarla yönetmeye çalışan – sağda ve solda – müdahalecilere karşı bir karşıtlık oluşturmaktadır.

9. Gizli Anlaşma Rekabeti Tehdit Ediyor

Smith, siyasi "sistem adamı"ndan endişe duyduğu gibi, rekabet yoluyla piyasaya hizmet etmek yerine, işletmelerin tüketiciye karşı gizli anlaşmalar yapmasından da endişe duyuyordu . "Aynı meslekten insanlar, eğlence ve neşe için bile nadiren bir araya gelirler; konuşma genellikle halka karşı bir komplo kurmakla veya fiyatları yükseltmek için bir plan yapmakla sonuçlanır..."

Smith, devletin sektörler arası gizli anlaşmaları engelleme çabalarına karşı bizi uyardı: "Gerçekten de, uygulanabilir veya özgürlük ve adaletle tutarlı herhangi bir yasa ile bu tür toplantıları engellemek imkansızdır…" Ancak daha fazla serbest ticaret ve rekabeti caydırmak için daha az düzenleme şeklinde bir çözüm önerdi: "Ancak yasa, aynı meslekten insanların zaman zaman bir araya gelmesini engelleyemese de, bu tür toplantıları kolaylaştırmak için hiçbir şey yapmamalı; hele ki onları gerekli kılmak için hiç yapmamalıdır."

10. Kurumlar Ekonomik Büyümeyi Tetikler

Kurumsal ekonomistim. Ekonomiye ilk olarak ekonomik kalkınma ve yoksulluğu sona erdirme (ya da en azından azaltma) kaygısıyla yöneldim. Ekonomist Robert Lucas ile (aynı başarıyı yakalayamasam da) bu tür sorulara takıntılıyım. Bazı ülkelerin zengin, bazılarının fakir olduğunu ve bazılarının yavaş, bazılarının hızlı büyüdüğünü gözlemlediğinde şöyle demişti : “Bu tür rakamlara olasılıkları temsil ettiklerini görmeden bakmanın nasıl mümkün olduğunu anlamıyorum. Hindistan hükümeti, Hindistan ekonomisinin Endonezya veya Mısır gibi büyümesini sağlayacak bir eylemde bulunabilir mi? Eğer öyleyse, tam olarak nedir? Değilse, Hindistan'ın 'doğası'nda onu böyle yapan nedir? Bu tür soruların insan refahı üzerindeki sonuçları gerçekten şaşırtıcı: Bir kere bunları düşünmeye başladığınızda, başka bir şey düşünmek zorlaşıyor.”

Uluslararası kalkınma iki nedenden dolayı sinir bozucu. Birincisi, büyük bir başarısızlık oldu – daha doğrusu, uluslararası *yardım* büyük ve pahalı bir başarısızlık oldu ; sistemlerin kadın ve erkeklerinin nafile çabalarının ardında, piyasalar işlemeye devam etti ve yoksulluk son 200 yılda radikal bir şekilde azaldı . İkincisi, büyümenin reçetesi çok açık. 1800'lerin başlarındaki ABD ve Batı Avrupa'dan, Mao'nun ölümünden sonra Çin'e ve lisans rejiminin sona ermesinden sonra Hindistan'a ve küreselleşmeyi ve piyasa reformlarını benimseyen her ülkeye kadar her uygulandığında işe yarıyor. Bu, Smith'in 1755 gibi erken bir tarihte, *Milletlerin Zenginliği'nden* yirmi yıl önce ve Aydınlanma ideallerinin ekonomik politikaya dönüştürülmesinden çok önce sunduğu reçete: "Bir devleti en düşük barbarlıktan en yüksek refah derecesine taşımak için barış, düşük vergiler ve makul bir adalet yönetimi dışında çok az şey gereklidir, […] geri kalanı olayların doğal akışıyla sağlanır." (Bu alıntının, Dugald Stewart'ın ders notlarından alınan, Adam Smith'in 1755 tarihli bir konferansının metninden geldiği düşünülmektedir.)

Daha modern bir dille ifade etmek gerekirse, barış ve düşük ve şeffaf vergilendirme apaçık ortadadır. "Kabul edilebilir bir adalet yönetimi" ise hukukun üstünlüğü olarak tercüme edilebilir. Bunların hepsi birlikte ele alındığında, büyüme ve refahla yakından ilişkili olan ekonomik özgürlüğe ulaşırız . Sistemlerin üst kademelerindeki erkekler ve kadınlar tarafından yukarıdan aşağıya dayatılan süslü makroekonomik politikalar yerine, Yeni Kalkınma Ekonomisi radikal ve basit bir çözüm öneriyor: Mikroekonomiye, kurumlara, teşviklere ve Avusturya geleneğinde olduğu gibi bilginin aktarılmasına odaklanmak.

Smith, kibirli politika yapıcılar ve politikacılar tarafından ekonomik büyümenin temel koşulları göz ardı edildiğinde neler olacağı konusunda bizi uyarmıştı: “Bu doğal gidişatı engelleyen, işleri başka bir yöne zorlayan veya toplumun ilerlemesini belirli bir noktada durdurmaya çalışan tüm hükümetler doğal değildir ve kendilerini sürdürmek için baskıcı ve tiran olmak zorundadırlar.”

Tiranlık yoksulluğun, özgürlük ise refahın ebesidir.

NIKOLAI G. WENZEL

Nikolai G. Wenzel, Universidad de las Hespérides'te Ekonomi Profesörü ve Amerikan Ekonomik Araştırma Enstitüsü'nde (American Institute for Economic Research) Araştırma Görevlisi olarak görev yapmaktadır. Ayrıca Institut Economique Molinari'nin (Paris, Fransa) araştırma üyesi ve Mont Pelerin Derneği üyesidir.